

Bertha Zoltán

Három kiemelés

Tokaj – irodalmi fényben

Ha nyár, ha augusztus: Tokaji Írotábor. S vele Tokaj napokra az „irodalom fővárosa”. Félévszázad sorsmeghatározó üzeneteivel, törekvéseivel, élményeivel. Hegyek és vizek ölelésében, napsütöten nyújtózó ősfák lombfáklyáinak ragyogásában: a szellem jelzőfényei is évről évre fellelkesítik a megköltött szó elkötelezettjeit. Hogy megmaradjon ez a nép, ez az ország – s az örök kultúra és művészet igazsága. A Rákócziak földjén is szövetkezve: *Cum Deo pro Patria et Libertate*.

Összegyülekezve határok fölötti egyetemes magyar (és nem ritkán környező vagy akár távoli) nemzetet képviselő írástudók köreiben: hogy megvitassuk, ment-é a könyvek által a világ elébb, s mi dolgunk a világon, ha nem az emberi ember létgondjának igaz és hűséges szavakkal, valóságból és képzeletből teremtett művekkel kifejezhető megszólaltatása? Ahogyan a legendás tiszaladányi találkozókön is a negyvenes években Győri Elekhez látogatva Móriczék, Veres Péterék tették, majd a hetvenes évek elejétől a tokaji tanácskozásokon Fekete Gyula „spiritus rector” vezetésével a szabad magyar gondolatot feltámasztó rendszerváltás hírnökei, s azután is a kortárs irodalom különleges sokhangúságát szavatoló, jellegadó kiválóságai. A borvidék „királyi” tájak övezte méltó

emelkedettségét, mámorító vidámságot és léleknemesítő varázsát is átélve – mélyre ható eszmecserék, színházi előadások, felolvasóestek, folyóirat-bemutakozások, kiállítások, koncertek, összművészeti programok sűrű (és persze a kedélyes beszélgetések, „mulatságok” vígságszerző alkalmait sem nélkülöző) közegében.

Maiak, ősök és hősök (hajdani regősök) együtt: így írja itt is a hites-hiteles történelmét Magyarország. Az irodalmi parkban felsorakozó emléktáblák, reliefek sugározta intelmek ígézetében. A klasszikusokat Balassitól, Kazinczytól, Csokonaitól, Aranytól, Adytól, Németh Lászlótól, Illyéstől, Kodolányitól, József Attilától, Dsidától, Weörestől Nagy Lászlóig, Gérecz Attiláig és tovább felvonultatató domborművek mellé idén pedig odakerül a legújabb kor irodalomtörténetében kulcsszerepet betöltő Oláh János portréja. (Szobrász lánya, Oláh Katalin Kinga alkotásaként.) Azé az „égtartó” literátor mindenese, aki (Kovács Istvánnal szólva) az „ezredforduló legnagyobbjai közé tartozik”. Akinek amikor az ötvenhatot idéző írotábori megnyitó ünnepségen elhangzott *A budai hegyek alatt* című verse („Vívunk csak a szabadságért, / lyukas zászlónk igazáért”): megállt a levegő. S most az „Isten fluid hatalmát” hirdető költő emléke előtt az általa három évtizede főszerkesztőként újraalapított *Magyar Napló* egész

szellemi közössége is ilyen érzülettel tiszteleg.

(A *Magyar Napló*ban is megjelent írást a budapesti folyóirat főszerkesztőjének hozzájárulásával közöljük.)

Tamási Áron 1956-ban

Tamási Áron, akit Németh László „székely Homéroszként” aposztrofált, a mágikus realizmus s a bartóki szintézismodell magyar őshagyományokat és egyetemes modernizmust ötvöző remekírójaként vált klasszikusunkká. Aki 1956-ban, az *Irodalmi Újság* nevezetes november 2-i számának hasábjain Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című litániás poémája, Németh László *Emelkedő nemzet* és Szabó Lőrinc *Ima a jövőért* című korszakos esszéje, Tamási Lajos örökbecsű költeménye (*Piros a vér a pesti utcán*) – s még hány szellemóriás műve! – mellett állt ki a magyar forradalom igazságáért; *Magyar fohászában* – „az idők gyógyító lázában” – azt remélve, hogy a világon mi is „emberi és nemzeti formánkban élhessünk” – melynek alapja „a társadalmi demokrácia és a nemzeti függetlenség”, s a történelmünkön átlobogó „emberi Géniusz üzenete”.

Az ötvenes évek elején sokakkal együtt őt is félreszorították; így aki a húszas-harmincas évek erdélyi irodalmi és társadalmi mozgalmaiban, általában a népi írók küzdelmeiben oly meghatározó energikussággal vett részt, aki '43-ban a Baumgarten-alapítvány nagydíjasa, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett (1949-ig), a '45-öt követő koalíciós esztendőben

a nemzetgyűlés tiszteletbeli képviselő-tagja, sőt (a Nemzeti Parasztpárt révén) jelölt a kultuszminiszteri tisztségre: igazán megsínylette a hosszú szilenciumot. Bábjátékokat, jeleneteket írt ekkor, kéziratban terjesztett verses regéket, *Ember fia, Bölcső a hegyek közt*, illetve *Áron bölcsője* címmel önéletrajzi ihletésű, a *Bölcső és Bagoly* témáit megverselő legendáriumszerű elbeszélő költeményeket. Amelyekben elmeséli szülőfaluja, Farkaslaka keletkezésének népi eredetmondai történetét is, s a tragikus farkaskalandot, hogy a molnárhoz szekerező szegény parasztember lovait felfalják a toportyánok („kárba vész a szegénynek mindene: / s végtére sem marad más, csak Istene”), de az mégis megszerzi az áhított kenyérlisztet. A születés tehát küzdelemben és vérben történik. (Megrendítő a hasonlóság Kányádi Sándor későbbi hosszúversével, a *Sörény és koponyáival*.)

1956 nyarától azután újra a közügyek élére állt. Az Írószövetség társelnöke lesz, a forradalom napjaiban (megint illyési javaslatra) kormánytagságra kéri (de nem került Nagy Imre kabinetjébe, s később ezt félig-meddig sajnálkozva említi), majd az utóvédharcokban az általa fogalmazott *Gond és hitvallás* lesz (december 28-án) az Írószövetség hivatalos elvi nyilatkozata. Az utána következő beidézések, többszöri tanúkihallgatások, Gyorskocsi utcai rendőrségi vallatások idején, amikor felelősségre vonják, a szenvedélyek fölé emelkedő, történelmi távlatú erkölcsi és eszmei álláspontokként védi és vállalja ezeket az eszményeket.

Naplója többek között megörökíti a leveretés, az 1956. november 4-i szovjet invázió pillanatait: közelképekben dokumentálja a döbbenet és kétségbeesés

lelki hullámveréseit, a megszálló tankok özönlését. Mindenütt az iszonytató látvány: egy „anya gyermekét vezette, másikat az ölében. Férje meghalt a szabadságharc alatt. Észbontóan kiabált, hogy elvesztette férjét, öljék meg hát őket is. A tankok elé állt, elgázolták.” Vagy egy csúfondáros mozzanat: „Mondják, hogy a Keleti pályaudvarnál egy táblát kötöttek a kutya nyakába. A táblán: »Nekünk sem kell a kormány.« A rendőrök (karhatalmiak) üldözték a táblák miatt a kuttyákat.”

Tamási Áron tehát közvetlen valóságában is hamisítatlan emberi és művészi szavakkal tett hitet a magyar nép legszentebb elidegeníthetetlen értékei mellett.

Egy klasszikus nőregény üzenete

Németh László regénykatedrálisában a *Gyász az életműnek* (s benne az analitikus lélektani nőregények között is) talán a legsűrítettebb prózaművészeti alkotása. Artisztikus jelentésmörítő dimenziói az ősi és a jelenkori emberismeret legtitkosabb lét- és lélekfilozófiai mélységeit érik el. Balladai fátumával viaskodó főhősnője olyan „archaikus istennő-torzó”, akiben az Élektra-ösképből származó mítoszi tulajdonságok és az író sajátos fogalma szerinti „görögprotestáns” vonások a huszadik század jellegadó egzisztencialista korérzetével vegyülnek. A társadalmi és kozmikus elidegenedés, a pszichikum belső rezdüléseinek kifejezhetetlensége, a szubjektív létélmények lényegi közölhetetlensége mind olyan modern antropológiai katalizmák alapjegyei, amelyek meghatá-

rozó sorskérdései maradtak napjaink válságkorszakainak is. A fiatalasszony Kurátor Zsófinak egymás után hal meg váratlanul a férje és a kisfia. A finomabb lelki-erkölcsi alkatú különleges egyéniség (mint Kárász Nelli az *Iszonyban*): nem képes „elegyedni a világgal”, nem hajlandó követni a falu közönséges szokásait és az élet változékonysága szerint lépni túl a tragédiákon; a felejtésben oldani fel az emlékezés tudatát. „Állat az ember, vagy mi?” – kérdezi riadtan, dacosan. Szembeszállva a konvenciókkal vállalja a kiszigetelődés hallgatag, sírkömerev magányosságát – a karakterológiai minőségből fakadó öntörvényűség oltárán áldozva fel magát (Illyés Gyula szerint mint egy „papnő” „a predesztináció istenének”). Az élet zavaros, reflektálatlan spontaneitása helyett valami transzcendentális abszolútum időtlen állandóságát keresi: az örökérvényűt a szeszélyes mulandóság fölött; de önállóságát csak az élőhalott elzárkózásban találja meg.

S hogy mire taníthat az ilyesféle borzongató, néma végzete egy különös, büszke teremtésnek? A személyiség méltóságára. A másféleség, a talányosabb jelenség elfogadására és „átidomíthatatlanságára”. Hogy az embereket – az író szavával – nem szabad „pogácsaszaggatóval” egyformára alakítani. Hogy az élet minden mozzanata természetszerűen kevert és ambivalens: itt az önmegőrzés egyben önpusztítás is („egész menny és egész pokol”). S hogy alkat és sors metafizikai összefüggése hétköznapi értelemmel felfoghatatlan. Mert a humanitás magasabb és nemeesebb értéke mindenképpen felülmúlja a kínzó és megoldhatatlan léteezést; az ember „sorsa erősebb, mint ő, de ő több a sorsánál”.

Kölcsey Ferenc szobra – bronz, süttői mészkő; Nagykároly, 2023